

שמעתא אליבא דהלכתא

גליון רפ"ז - פרשת ויצא - תשע"ז - קהילת הניכי הישיבות, רמת ב' שפ

פניני הלכה

שמעתא אליבא דהלכתא

האם מותר ללווה לשבח המלווה אחר פרעון ההלוואה

האם ניתן לערב מים ביין ומיץ ענבים של קידוש

א - תנן (בי"מ ע"ה): ר"ש אומר יש ריבית דברים. לא יאמר לו דע כי בא איש פלוני ממקום פלוני.

א. ברכת היין על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן. ואמרו בגמ' ש"ן קבעו לו חז"ל ברכה בפניע כי יש בו שתי מעלות סועד הלב ומשמחו. והובא בשו"ע (רס"ה ד) ובמ"ב (סי"ק א).

ובגמ' (שם) **תניא** ר"ש בן יוחאי אומר מנין לנושה בחבור מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום, ת"ל נשך כל דבר אשר ישך, אפי' דיבור אסור.

ותנן עוד שם (ג) אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים דברי רבי אלעזר וחכמים אומרים מברכין. וטעמא דרבי אלעזר לפי שאינו ראוי לשתיה בלא מים. **ובגמ'** שם (ג) אמרו אמר רבי יוסי בר חנינא מודים חכמים בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים, מאי טעמא אמר רבי אושעיא משום דבעינן מצוה מן המובחר, ע"כ.

וכן פסקו **הטור והשו"ע** (סי' ק"ס ס"יא) דאם לא היה רגיל להקדים לו שלום אסור להקדים לו שלום. ולא יאמר לו הודיעני אם בא איש פלוני ממקום פלוני (ועינין עוד בב"י סי' ק"ס ד"ה ולא יאמר מ"ש בדת הרמב"ם. וב"י סי' ק"ק ה'). וכתב **הרמ"א** דה"ה שאר ריבית דברים בעלמא אסור.

ועי' **בב"י** (סי' רע"ב) דאין כל דברים הללו אמורים אלא ביין שהוא חזק מאוד ואינו ראוי לשתותו חי כלל, אבל יין שראוי למזוג על חד תלתא מ"א יוכל לשתותו חי ולברך עליו, וזהו היין המשוחב, וכדאמר רבא בשבת (ע"ג) ובב"ב (נ"ג) כל חמרא דלא דרי על חד תלתא מ"א לאו חמרא הוא, וכן הוא בטש"ע (סי' רע"ב ס"ה).

ועל פ"ז כתב **הגר"ז** (ה"ל ריבית סי"ט) דאפי' לדבר דיבור טוב בשביל ההלוואה או בשביל הרחבת זמן אסור, כגון להקדים לו שלום אם לא היה רגיל מתחלה להקדים לו, ואין צריך לומר לקלוטו בפניו או להודות ולהחזיק לו טובה או לברכו בפניו על שהלווהו או על שהרחיב לו זמן, שנאמר נשך כל דבר אשר ישך, אפילו דבר אסור. ואם צריך לבקש ממנו שילווהו או שירחיב לו זמן, יבקש בדברי תחנונים בלבד, ולא בדברי שבח וקילוס או חנופות דברים אחרים.

ב. ברכת מיץ ענבים

ב - והנה במנחת שלמה (ח"א סי' כ"ה) כתב דהאחרונים כתבו דלא יאמר תודה למלוה משום ריבית דברים, ומשום כך דברים נוהגים לומר במקום זה תזכו למצוות. ולע"ד לא יפה הם עושים, דאמירת תזכו למצוות אסורה כיוון דמברכו. אולם אמירת תודה אולתם מותרת.

ועינין עוד **בב"ב** (נ"ג) שאמרו סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום לכתחלה. וכן פסק **השו"ע** (סי' רע"ב ס"ה א). ועי' **במ"ב** (סי' ק"ה) דמ"מ מצוה מן המובחר ביין ישן והיינו כשכבר עבר עליו מ' יום). ומבואר דמיץ ענבים בכלל יין לענין קידוש ומברכים עליו בורא פרי הגפן. אלא דלכאורה צ"ע אמאי מברכים עליו והרי אינו תועד הלב ומשמחו. שו"מ

מפני שיש בו שתי מעלות סועד הלב ומשמחו. שו"מ **במנח"ש** (ק"ס ד"ה כ"ה) שכת' שהטעם שמברכים עליו ברכת היין מפני שראוי לתסוק ולהפוך ליין. ועינין שאף מיץ ענבים העובר תהליך פסטור שהוא כבישול ומחמתו שוב אינו ראוי לתסיסה, דינו כן, כיון דמיד שנשחט כבר חל עליו שם יין לברכה. וכן דעת **המנחת יצחק** (ח"א סי' י"ד) **והשבט הלוי** (ח"ט סי' נ"ח). אולם דעת **הגריש"א זצ"ל** (שבת יצחק פסח פ"א אות ג) שיש לחוש לדעת **שו"ת כנה"ג** (סי' א) דס"ל דמיץ ענבים שאינו יכול לתסוק מברכים עליו שהכל. ועי' **ברדב"ז** (ח"ב סי' תשכ"ט). אולם עי' עוד **במנח"ש** (שם) משי"כ לבאר דברי תה"ג. [ועי' **שו"ע** (סי' רע"ב ס"ה) שמקדשין על יין מבושל או שיש בו דבש. וכת' **הרמ"א** (שם) שכן המנהג אפי' יש לו יין אחר רק שאינו טהור כמו המבושל או שיש בו דבש. שלא כמחמירי בזה מחמת דחשיב השתנה לגרעונא. ועי' **במנח"ש** (ח"א סי' נ"ה) **בקובץ תשובות** (ח"א סי' ע"ה) שפסטור אינו בכלל ביטול לענין זה, ולכו"ע לא חשיב השתנה לגרעונא. ויש לעיין קצת בזה כי לפי המבינים בטעמי היינות תהליך זה גורם שינוי טעם לגרעונא].

איתא בע"ז (ל) אמרו רבא הלכתא יין מזוג יש בו משום גילוי ויש בו משום יין נסך. וכתב **הר"ן** (י' ברי"ף ד"ה יין מזוג) איכא מאן דאמר דהני מילי כגון דליכא טפי משלשה חלקים מים, אבל איכא טפי לאו חמרא הוא ואין בו משום יין נסך, והביא ראייה מפלוגתא דת"ק ואחרים בב"ב (נ"ג) גבי שמרי יין לענין ברכה. ואינה ראייה, דהני מילי בשמרים דכי איכא טפי מעל חד תלתא מ"א קיוהא בעלמא הוא, אבל יין גמור דאיכא טעם יין ומראה יין יש בו משום יין נסך, ע"כ. וכן חילק **הרא"ש** (סי' ג'). **והרשב"א** בתורת הבית (הארזך והקצר ב"ה ש"ד נ"א) הביא שתי סברות הניל ואח"כ כתב ויש מגדולי החכמים שהתירו אפילו יין של גוים שנפל לתוך ששה חלקי מים, שנותן טעם לפגם הוא בתוך מים מרובים כל כך.

ועינין ברכת פרי הגפן על יין מזוג, ועינין **באגור** (סי' רס"ט) שהביא בשם **המהרי"ל** (סי' קנ"ג) שאע"ג דבעלמא (עי' בחולין צ"ה ד"ה ר"ה) פסק ר"ת דטעם כעיקר דא"ו אפי' לקולא, מ"מ לענין ברכה הוכיח ר"ת (חולין כ"ה: ד"ה המתמיד) דחד בשיטתא בטל, דלענין ברכה לא חשיב טעמא דחולכים אחר הטעם אי רגילי אינשי למיטת, ע"כ. וכן פסק **הרמ"א** באו"ח סי' ר"ד (ס"ה), ועינין **במ"ב** (סי' ק"ב) (אמרו **במ"ב** ב"ב סי' ק"ה) שיש לענין קידוש הבית דעת המקילין שכל דאיכא טעם יין, יין מיקרי, ומכוח שאפי' שאין דרך למזוג כן אמרינן טעם כעיקר. אלא שיש לעיין אמאי לא הביא דעה זו לענין ברכת הנהנין. ואפשר דשם הביאה משום שיש לצרף דעת הרע"א המובא שם בשע"צ אות כ"ז, עיינין. ועי' **במ"ב** (סי' ק"ד) שכתב שאם יש רק מתיקות הוי ברכה לבטלה].

וכ"ז אם מזוג היין במים, אבל אם מזוג בשאר משקים כתי' **הרמ"א** (רס"ה ד) דאזלינן אחר הרוב, אם הרוב יין, מברך בפח"ג, ואם הרוב שוכר וכדו', מברך שהכל. ומ"מ כתי' **המ"ב** (סי' ק"ז) שאם הם פוגמים טעם היין מיד שנתערבו בו מברכים שהכל.

ד. הינות שאינם חזקים

והנה **בתרוה"ז** (ח"א סי' מג) יצא לחלק לענין איסור הוראה אחר שתיית יין, דיינות שלנו שונים מיינות שלהם שהיו חזקים ומשכרין, ועל כן י"ל שבשתיית רביעית בלבד שהוא שיעור מועט, אין לאסור. אולם פשיטא דאם ישתה ממנו הרבה משכר ליה. אלא דבסוף דבריו מסיק שמי"מ יש ליהור בה. ועינין שהשווה דין יין לענין הוראה ליין לענין ברכה.

ועינין **ברמ"א** (יו"ד סי' רמ"ב ס"ה) שפסק כמסקנת התרוה"ז דיש להיזהר כל אדם שלא יורה כשהוא שתוי יין או שאר דברים המשכרים. **והב"י** (או"ח סי' צ"ט) הביא דברי התרוה"ז להקל ברביעית לענין תפילה. וכן פסק **הרמ"א** (שם ס"ה א) וכתב דלכן אין נזהרין ביינות שלנו שאינם חזקים, שששתו בפניית ויתור. אלא **ש"מ"ב** (צי"ט סי' ק"ה) נקט שדברי הרמ"א (לענין תפילה) הם ליישב המנהג בלבד אבל לכתחלה יש להקפיד בדבר.

אולם לענין ברכת הנהנין מבואר לעיל אות ג' שהרמ"א פסק כאגור דמזיגה מועילה עד א' בשש, ולא כתב להחמיר בפחות מכן מחמת חולשת היינות שבזמננו.

מיהו **השו"ע** (סי' ר"ד ס"ה) פסק ע"פ **ה"ר יונה** (ברכות לב: ד"ה שמרים, הובא בב"י שם) דשמרי יין, מברך עליהם בורא פרי הגפן. ואם נתן בהם מים, ואם נתן שלשה מדות מים ומצא ארבעה, הוה ליה כיון מזוג ומברך בורא פרי הגפן, אם מצא פחות, אע"פ שיש בו טעם יין, קיוהא בעלמא הוא ואינו מברך אלא שהכל, והיינו ביינות שלהם שהיו חזקים, אבל יינות שלנו שאינם חזקים כל כך, אפילו רמא תלתא ואתא ארבעה אינו מברך עליו בפח"ג, ונראה שמשערים בשיעור שמוזגים יין שבאותו מקום, ע"כ. ועינין **בעולת תמיד** (סי' ר"ד אות ז) שכתב דאף במקום שנתן למזוג, אם המזיגה מדה יין במדה מים

בשוה אין מברכין אלא אם נתן מדה א' ומצא שתיים, ואם נהוגים למזוג יותר מחד מלת ודאי דאין מברכין עליו, שהרי גם בימות הראשונים שהיו יינות חזקים לא היה שיכח חמרא דדרי יותר מחד תלתא מ"א ומכ"ש עכשיו, וע"כ אין לברך בפח"ג, ע"כ. וכן פסק **הכה"ח** (שם אות ל). ועי' **בא"ר** (סי' ר"ד אות ט). מבואר דביינות שלנו יש להחמיר טפי בדיני מזיגה. ועינין בעולת תמיד שכת' דס"ל להשו"ע לחלוק על הרמ"א, שבא' בששה ודאי לא מברכים הגפן שלא נהגו כלל למזוג כן אף בימי הקדמונים, משא"כ להרמ"א דמברכים אף ככה"ג. אולם **המ"ב** (סי' ר"ד ס"ה) נקט שהשו"ע אינו חולק על הרמ"א אלא הוא אירי לענין שמרים דלחלוותיין שיש בהם אינו חשוב כ"כ, אבל יין גופא שיצא מדריכת ענבים עד קרוב לששה חלקי מים מברכים עליו בפח"ג אם הדרך למזוג באופן זה באותו חלקי. ונראה דהדר במנהג המקום היינו במזיגה מרובה כזו, אבל במזיגה מועטת הדבר תלוי אם איכא טעם יין). ועי' **בשו"ת ארץ צבי** (פרומר ח"א סי' נ"ד).

מיהו **בערוה"ש** (סי' ר"ב אות ג) כתב שביינות שלנו אין דין מזיגה כלל, ועל כן אם נתערב בהם מעט מים נתבטל טעם היין ומברכין שהכל. **והפמ"ג** (סי' ר"ד אות ט"ז) כתב שיינות שלנו מחמת שאינם חזקים אם יש בהם רוב מים ראוי לברך עליהם. שהכל. וכן נקט **הכה"ח** (שם אות לב) וכת' דע"כ יש להיזהר שלא למזוג יותר מחצי אפי' בשעת הדחק שאין לו יין כי אם מעט.

אולם **מהמ"ב** הניל שמוטע דגם בזמננו שידן מזיגה וכל שיש טעם יין מברכים בפח"ג. וכן **בשבט הלוי** (ח"א סי' מב ס"ק י"ג) כתי' דגם בתקופתנו ישנם יינות די חזקים דאפי' רוב מים אין מבטלים מהם תורת יין, וזה ענין דברי הרמ"א כן שהזכיר גם בדין עד ו' חלקים מים, מיהו מאד צריך להזהר בזה שלא לברכה לבטלה. ובדרך זה כתי' **באור לציון** (ח"ב פ"כ אות י"ח וב"ה). ועינין שנתוספת סוכר הוי כנתוספת מים. (א.ה. ב"כ ב"קביס לא מוסיפים סוכר).

המשך בעמ' הבא

והרמב"ם (פ"ה מה"ל מלווה הי"א) כתב ההיא דינא במעט שינוי לשון וז"ל - אסור להקדים את הריבית או לאחר אותה, כיצד נתן עיניו ללוות ממנו והיה משלח לו סבלונות **בשביל** שילווהו זו היא ריבית מוקדמת. לוח ממנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו סבלונות **בשביל** מעותיו שהיו בטלות אצלו זו היא ריבית מאוחרת. ואם עבר ועשה כן זה אבק ריבית.

וכתב **הטור** (סי' ק"א) - ולא ריבית שבשעת ההלוואה לכתב אסורה, אלא אפי' ריבית מוקדמת וריבית מאוחרת ממי אסורה. והיכי דמי מוקדמת כגון שנתן עיניו ללוות ממנו והיה שולח לו ואומר בשביל מעותיך שתלוני. מאוחרת לאחר שהחזיר לו מעותיו היה משלח לו ואמר בשביל מעותיך שהיו בטלות אצלי. ויראה שאינו אסור אלא במפרש שבשביל זה משלח לו אבל בסתם מותר. והרמב"ם אסר אפי' בסתם.

וביאר **הב"י** (שם) דמפשיטא דמתני' (נה): נראה דאינו אסור אלא במפרש, וכן נראה מדברי **הרא"ש** (סי' ס"ה), וכן הוא **בגהות** ומכ"מ (סי' תל"ו). וכ"כ **הסמ"ק** (סי' ר"ט). וכ"כ **ה"ה** (פ"ה מה"ל מלווה הי"א) בשם **רש"י**. אולם מלשון **הרמב"ם** (פ"ה הי"א) משמע לאסור. **ובשו"ע** (סי' ק"ס ס"ו) כתב - אסור להקדים הריבית או לאחר אותו, כיצד נתן עיניו ללוות ממנו והיה משגר

ה. מוזיגה לכתחלה (ביני של קידוש)

וכתב הטור (סי' רעב) לענין יין של קידוש דיותר טוב למוזגו ובלבד שיהא מזוג כראוי, וינותנו שלנו יותר טובים הם בלא מוזיגה. וכן פסק הרמ"א (שם סעי' ה). ומשמע דעכ"פ לכתחלה בזמננו אין למוזג אבל אם מזג לית לן בה.

ו. מיץ ענבים

והנה מוסתמת הפוסקים מוכח שדין מוזיגה נאמר אף במיץ ענבים שדינו כיון לברכת הגפן וקידוש, וא"כ כל שיש בו טעם של מיץ ענבים ולא מתיקות י"ל דלא משתנה דינו (כמבואר לעיל לענין יין). וכן פסק החזו"א (חוט שני שבת ח"ד פ"ה ס"ק יג). וכן נקט האור לציון (שם) ובלבד שלא נוספו בו חומרים לשפר טעמו. וכן דעת המנח"ם (ח"ח סי' יד).
אולם דעת הגרי"ם זצ"ל (וזאת הברכה פ"ב עמ' 116) שדין מוזיגה נאמר רק על יין, אבל במיץ ענבים אין דין מוזיגה, וע"כ כמות המים שניתן להוסיף למיץ ענבים מועטת מאוד, ויתכן שאפילו אם הוסיף למיץ ענבים כמות קטנה של מים, דין המשקה שנוצר הוא כדיון ממותקים וברכתו ששחל. ועיי' בישא יוסף (ח"א סי' טו). [ודעת הגרש"א זצ"ל (מנח"ס סי' ד) שאם מערב מים באופן שלא מפסיד טעמו מברכים עליו בהפ"ג].

ז. המציאות בזמננו

ושמענו מייני ירי"ש מאחד היקבים המוכרים, שבזמננו אין רגילות למוזג היין במים. אלא שיש יקבים שבינות מותקים (שעל מנת שיהיו מותקים מעכבים הטבועים של היין שדרכם להתהפך לאלכוהול) לפעמים מוסיפים בהם לאלכוהול על מנת לחזקם (ומי"ם ככה"ג אין חשש מוזיגה כלל שהרי כבר מבואר לעיל במשקה שאינו פוגע טעם היין אין הדין כדני כמיל). כמו כן יש יינות שמוסיפים בהם ביסולפיט ע"מ לשמור על צבעו ולא שהיא בכמות מועטת מאוד, כ-20 אלפיות הגרם לליטר. ומיץ ענבים יש סוגים שלפעמים צריכים לאזן טעמם (מחמת מתיקות יתר) ולצורך זה מוסיפים קצת מים. וכן עוברים פיסטור ופעמים מוסיפים ביסולפיט אלא שהוא מתאדה ויוצאת בתהליך הפסטור. (ויש לציין שמיץ ענבים הנמכר בשוק שלא כתוב עליו 100% מיץ ענבים אלא 100% טבעי וכדו"פ פעמים שהוא מהול במים).

מסקנת דינא

העולה לדינא, א"א מברכים על יין הגפן ומקדשין עליו קידוש היום אף אם מוזג בו קצת מים, כל שמרגיש טעם יין ולא מתיקות בעלמא (ואם היין משובח ללא מים עדיף לקדש עליו ללא מוזיגה). ב' מיץ ענבים מברכים עליו בורא פרי הגפן ומקדשין עליו (ומי"ם מצוה מן המובחר לקדש על יין ישר). ויש אומרים שהדין כן אף כשמזוגו בקצת מים כל שמרגיש טעם מיץ ענבים ולא מתיקות בעלמא. ג' יש מי שאומר שמיץ ענבים העובר בתהליך פסטור או שמעריבים בו חומר מונע תסיסה, כיון שאינו ראוי להיות יין מברכים עליו שהכל ואין מקדשים עליו. והרבה פוסקים חולקים וסוברים דאף באופן זה מברכים עליו בורא פרי הגפן ומקדשים עליו.

האם נשים חייבות באמירת הלל בחנוכה

א. חובת הלל בחנוכה. ב. חיוב נשים מחמת שגם הן היו באתו הנס. ג. חיובן בהלל בחנוכה.

א. חובת הלל בחנוכה

איתא בערכין (י: ו) **ובתענית** (כח:) אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל, שמונה ימי החג ושמונה ימי חנוכה וכו', ע"כ. וכן פסק הרמב"ם (חנוכה פ"ג ה"ו). ובאר בשבלי הלקט (סי' קעד) שאומרים אותו כל ימי החנוכה, משום דחלוק בנרותיו כל יום חלוק משלפניו והרי הוא כחך שחלוק בקרבנותיו, ועוד משום שהנס נתחדש בכל יום, ועוד משום קוראיה בנשיאם ובלבד יום נשיא שלו חלוק משל חבירו א"כ כל נשיא צריך לגמור ההלל על קרבנותיו, ואין ראוי לחדש קריאה בלא קריאת ההלל, ע"כ. וכן פסקו הטשו"ע (סי' תרפג) שכל ח' ימי חנוכה גומרים את ההלל.
ועיי' ברמב"ם (מגילה הנוכה פ"ג ה"ו) שכתב "לא הלל של חנוכה בלבד הוא מדברי סופרים, אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים בכל הימים שגומרין בהן את ההלל". אולם הרמב"ם (שם) השיג שהלל יש בו עשה מדברי קבלה כמו שכתוב (ישעי' פ"ל פס' כט) "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג". והמגיד שמונה (שם) תיגר שבאמת בפסחים (ק"ה) אמרו שבניאים תקנו הלל על כל צרה שנגאלין ממנה, אבל לאמרו בימים קבועין מדבריהם הוא, ואע"פ שהביאו בערכין (י:) אותו פס' אינו אלא לסמך ולדמיון. ועיי' בחי' הגרי"ם (חנוכה שם) מש"כ ליישב דברי הרמב"ם. ועיי' ברש"י (תענית שם ד"ה מנחה), בטו"א (מגילה ד. ד"ה כגון, ור"ה לב: ד"ה מ"ש שנו), בשא"ג (סי' ט"ז) ובמהרש"ם (ח"א סי' א ד"ה בעיקר, ובדעת תורה א"א תכב). ויש לדון האם גם נשים חייבות לאומרו.
ב. חיוב נשים בחובת הלל בחנוכה

והנה נשים פטורות ממצוה שהזמן גרמא, כמבואר בש"ס קידושין (כט:). ועיי' במ"א (סי' תכב ס"ק ה), בטו"א (מגילה ד. ד"ה ויש לעיין) ובמ"ב (סי' קו ס"ק ד) ובאר מהלכה ד"ה הלל, שפסקו שנשים פטורות אף ממ"ע דרבנן שהז"ג. ועיי' באורך בגליון קפ"ב. ולפי זה י"ל שפטורות מאמירת הלל בחנוכה. (ועיי' הלחן בשם האור לציון).
אלא די"ל דאכתי יש לחייבן בהלל בחנוכה דהרי בשבת (כג:) אמר רבי יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס. ופרש"י (ד"ה ה"ה) שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות להבעל לטפס תחלה, ועל די אשה נעשה הנס, ע"כ. והר"ן (שבת י. דיבור ראשון) פירש שגזרו היוונים על כל הבתולות שיעבלו להגמון תחלה ועיי' אשה ארע הנס דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן כהן גדול האצילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחכמה ראשו וברחו כולם על כן והגיון לאכול גבינה בחנוכה, ע"כ. וכ"כ הכל בו (סי' מד ג' ע"ג). וכן הביא הרמ"א (סי' תרע סעי' ג). וכן פסק השו"ע (סי' תרעה סעי' ג) שנשים חייבות להלליק נ"ח. וא"כ אפשר דה"ה לענין אמירת הלל.

שנינו בסוכה (לח:) מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהן ואומרין ותבא לו מאירה, אם היה גדול מקרא אותו עונה אחריה הללוהו, מקום שנהגו לכפול יפוט, לפשוט יפוט, לברך יברך, הכל כמנהג המדינה. ועיי' בתוס' (ד"ה מי שהיה) שכתבו שמשמע מכאן דאשה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת, וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא, אע"ג דבהלל דלילי פסחים פסחים בש"ס פסחים (ק"ה) דמחייבי בד' כוסות מוסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה, ושני הלל דמעט דלילי הנס בא אף הן היו באותו הנס אבל לא על הנס אמרו, ע"כ.
ועיי' בתוס' פסחים (שם), בר"ן (מגילה ד. ד"ה שאף הן) דס"ל שגם הן היו באותו הנס היינו שגם הן היו באותה סכנה. אולם רש"י (פסחים קח: ד"ה שאם הן) והרשב"ם (שם) פירשו שעל ידן נהיה הנס. ועיי' במ"א סי' תע"ב (סי' ט) שנקט כדבריהם. אבל הפר"ח (א) נקט כתוס' כי כן מבואר בירושלמי. ועיי' בתשובת הת"ס (סי' קפ"ה). וכן הוא כאן דהם היו בכל הגזרה ועיי' נעשה הנס כמבואר לעיל.

אלא דעיי' במ"א בסי' תכ"ב (סי' ק"ה) שכתב שנישים פטורות מכל הלל מפני שהיא מ"ע שהז"ג, ולפיכך אין יכולות להוציא אחרים ד"ח (תוס' ברכות דף י' רש"י ע"ג) א"כ עונה אחריהם כל מלה ומלה ותהיו לו מארה שלא למד, ע"כ. ומשמע מדבריו שאף בהלל דחנוכה פטורות. אלא דע"כ מש"כ האמ"א "ובכל" הוא לאו דוקא, דהרי בהלל בליל פסח חייבות כנ"ל, וכן העיר המחצ"ש (שם).

ג. חיובן בהלל בחנוכה

שו"ר במקור חיים (סי' תרמ"ג) שכתב שנשים חייבות באמירת הלל בליל פסח וחנוכה. וכן פסק המנחת פיתים (סי' תרעג). וכן צידד בשבט הלוי (סוף ח"א עמ' רפ).

אולם בשו"ת (מני חנוכה ארת ט ס"ק ב) הביא מבעל הבנין שלמה שהוכיח מהרמב"ם (חנוכה פ"ג ה"ו) שנשים פטורות מאמירת הלל, שהרי כתב אם היה המקרא את ההלל קטן או עבד או אשה עונה אחריהם מה שהן אומרים מלה מלה בכל ההלל. ואם מחויבות בידן להוציא אחרים ד"ח אף אם לא עונים אחריהן. אלא הדקשה אמאי אינן חייבות משום דגם הן היו באותו הנס. וכתב דצ"ל דכשם שבתפלה אע"פ שחייבות מ"מ יוצאות ד"ח בתפלה א', כך גם בהלל אינן חייבות אלא במזמור אחד. ובאר לציון (ח"ד פמ"ח אות א) שגם כתב שמרבי"ם מוכח כנ"ל מ"מ י"ל דחייבות משום שהלל אינה מצוה שהזמן גרמא כי אין המניע מלומר הלל שלא בחנוכה מצד הזמן אלא מצד דחשיב כתלוי בדבר הגורם, שצריך לאומרו בשעת שמחה, ולא חשיב מ"ע שהז"ג. וע"כ עליון לאומרו ללא ברכה, ע"כ.
ובאמת מוסתמת הפוסקים (הטשו"ע וכו') בהלכות חנוכה שלא תבנו שנשים חייבות משמע שפטורות. אלא דאכתי צ"ע קושיא הני"ל דתפיק ליה דחייבות מחמת דגם הן היו באותו הנס כנ"ל. שו"מ במנח"ש (תני' ס' ח אות ה) והלכ"ש פ"י אות ו והנה (ח) שכת' דלעולם פטורות מאמירת הלל, כי ההלל בחנוכה אינו על מה שקרה באותו הזמן, אלא רק תיקנו בניאים שבכל מועד שאסור במלאכה צריכים לומר הלל, וגם בכל יום שבו נגאלו אבותינו צריכים לשמוח בה' באמירת ההלל, עיי"ש. (ואין להקשות משבלי הלל שכתב שאומרים אותו כל ימי החנוכה, משום שהנס נתחדש בכל יום, ומשמע קצת שההלל הוא על מה שקרה באותו הזמן. כי י"ל דבא רק לתת טעם על מה שגומרים אותו כל יום ולא על עיקר חיובו).

מסקנת דינא

העולה לדינא, נשים פטורות מאמירת הלל בימי חנוכה. ויש מפוסקי ספרד שפסקו שעליהן לאומרו בלא ברכה.

לו דורון בשביל שילווחו זו היא ריבית מוקדמת, לוח ממנו והחזיר לו מעותיו והיה משגרו לו דורון בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו זו היא ריבית מאוחרת. ואם עבר ועשה כן הרי זה אבק ריבית. ע"כ. ומשמע דס"ל לדינא כרמב"ם. (אולם יעויין בבן איש חי שיש פרשת ואתחנן ט"ט) דהתיר ריבית מאוחרת בסתמא דבבר מוועט. וצ"ע.)

ואילו הרמ"א בהגהותיו הוסיף בתוך דבריו המחבר - ופירש בשביל שילווחו, והיה מתנה מרובה ומסתמא הוי כאילו פירש לו. ע"כ. והיינו כדברי הטור וכמו שנראה מדברי הראשונים.

ועיי' בשו"ת (סי' ק"ה) דכתב דמשמע דהיכא דהלוה מתכוון לשם ריבית אפי' אסור, וכ"כ בעל התרומות והביאוריהו הב"י והד"מ. ולהרמב"ם אפי' בסתם אסור. ונראה דהכל לפי הענין ולפי מה שניכר בדעת המשלח, ועל פי זה י"ל דלא פליגי הפוסקים. ע"כ. אולם הט"ז (סי' ק"ג) ביאר דהטור והרמב"ם נח' מתכוון לשם ריבית אלא שאינו מפרש. ע"ש.

ד - והנה בפשטות דין לומר דין ריבית דברים כדן ריבית ממון. דכל שנעשת בעת ההלוואה אסורה בכל גונו. וכל שנעשת קודם ההלוואה או אחריה, לרמב"ם (והשו"ע) אסורה בכל גונו, ולטור ולשאר הראשונים (והרמ"א) שריא כל שאינו מפרש לו שאינו כמתנה מרובה (ולדעת השו"ת בעיני נמי דאינו מתכוון לשם ריבית).

אולם בשו"ת מהרי"ט צהלון החדשות (סי' ר"ה) כתב דליק מדברי הרמב"ם (פ"ה מהל' ללוה ה"י) דאין איסור בריבית דברים אלא בזמן שהמעות בידו. ועיי' דכתב כן אף בדעת הרא"ש.

וכן כתב בשו"ת אהלי יעקב (למהריק"ש זצ"ל - סי' קכ"ו) דאין איסור להקדים שלום אלא בעוד שמעותיו בידו. וכלשון הברייתא מנין לנושה בחברו מנה וכו'. והובאו דבריו לדינא בברכי יוסף (שו"ת ברכה סי' ק"ס ס"ק ו'). וכ"כ המורה תורה (לגרי"א פוסק זצ"ל - סי' ק"ס ס"ק כ"ו) דליק בן מדברי השו"ס.

ולדבריהם שרי ללווה לשבח את המלוה אחר פרעון ההלוואה, אף בשבחים שלא היה משבח לולי הלווה ממון.

ולכאוי"ל ללדבריהם ה"ה דמותר לומר תודה על ההלוואה אחר שפרע את מעותיו. וכ"כ לדינא במרבה תורה (סי' ק"ס ס"ק כ"ט) וז"ל - העולם אינם מדקדקים ואומרים תיכף אחר התשלום תודה למלוה, ואף דהאיסור רק על זמן שמעותיו בידו, כמ"ל ס"ק כ"ז, אבל הנכון להמתין אחר תשלום החוב זמן מה, ועכ"פ לאחר כדי דיבור של ד' תיבות.

אולם בתשובת מהרי"ט צהלון הנוכרת מבואר דהא דלא אסור הקמת שלום אלא בשעת שהמעות בידו, הוא משום דאינו מזכיר לו ההלוואה. וא"כ כל שאומר לו תודה על ההלוואה יש לאסור אפי' בריבית דברים מאוחרת.

וכן דברי הגרי"ם הנוכרים משמע דריבית דברים מוקדמת אסורה ע"כ אם מזכיר לו ההלוואה. דהרי כתב דאם צריך לבקש ממנו שילווחו או שירחיב לו הזמן, יבקש בדברי תחנונים בלבד, ולא בדברי שבח וקילוס או תחנות דברים אחרים. ואם ס"ל דריבית דברים מוקדמת שריא אפי' במפרש, מדוע יהיה אסור לשבחו ולקלוסו קודם ההלוואה.

פניני מוסר

עניני שבת קדש - תפלת מנחה (ו)

טעם הזכרת האבות במנחה - י"לפי שהאבות שמרו משמרת השבת שאפילו ערובי תבשילין שמר אברהם אבינו (יומא כח:) וכן צוה את בניו (ל יצחק) ואת ביתו זה יעקב לכן אנו מזכירין אותם בתפלה.
גילה באברהם בבראשית רבה (פרשה סג סי' א) גיל יגיל אבי צדיק (משלי כג כד) זה אברהם בשעה שנתבשר לא יירשך זה וכו' (בראשית טו ד) בא שמחה וגיל בלבו שנאמר (שם יז יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק.

וכיון שנדרש גיל יגיל אבי צדיק על אברהם נמצא **שיצחק** אבנו הצדיק ומרתי רנה אצל צדיקים דכתבי (תהלים לג א) רנו צדיקים ועוד כשאמר אברהם (בראשית כב ח) השעה לעולה בני מיד רינן יצחק ואמר שירה ומה שירה אמר שיר של קרבן.

יעקב ובניו ינוחו בו דכתבי ביה (שם לג יח) ויחן את פני העיר ואמרו בבראשית רבה (פרשה עט ס"ו) שקבע תחומין מבעד יום הדא אמרה שיעש יעקב שבת.
יעקב ובניו, לא אברהם ובניו ולא יצחק ובניו, שהרי בני ישמעאל ועשו אינם נוחים בו.

מנוחת אהבה ונדבה מוסב על האמור למעלה יום מנוחה וקדושה לעמך נתת". (בית יוסף סי' רצב בשם שבלי הלקט)

נערך ע"י מהבר סדרת "עבודת המועדים"